

Vernieuwing of vervreemding?

Verslag van de voorjaarsconferentie van het
Beraad Grote Steden op vrijdag 8 juni 2018

Illustratie: Bert Kuipers

Redactie: Liesbeth Timmers en Ton van Prooijen

Met bijdragen van:

Derk Stegeman

predikant voor Stad en Kerk & manager bij Stek in Den Haag
directeur van het Straatpastoraat Den Haag
voorzitter van het Beraad Grote Steden

Harm Dane

voorzitter AK Amersfoort
bestuurslid van het Beraad Grote Steden

Kees Wijnen

voorzitter Johannescentrumgemeente Utrecht
bestuurslid van het Beraad Grote Steden

Ton van Prooijen

predikant in Breda
bestuurslid van het Beraad Grote Steden

Liesbeth Timmers

managementassistent bij Stek in Den Haag
ambtelijk secretaris van het Beraad Grote Steden

Peter den Hoedt

secretaris missionair pionieren bij de landelijke dienstenorganisatie

Vicenza la Porta

manager Ondersteuning Gemeenten bij de landelijke dienstenorganisatie

Ten geleide

De situatie van onze kerk is hopeloos maar niet ernstig. Aldus luidde ooit een uitspraak van Jan van Kilsdonk. Maar op de voorjaarsconferentie van het Beraad Grote Steden gingen we twijfelen. Was het niet toch anders? Luidde die uitspraak niet eigenlijk zo, dat de situatie van onze kerk ernstig is, maar niet hopeloos? Wat bedoelde Van Kilsdonk nu eigenlijk te zeggen: ‘hopeloos maar niet ernstig’, of ‘ernstig maar niet hopeloos’? Op de voorjaarsconferentie van het Beraad Grote Steden bleken de meningen in elk geval uiteen te lopen.

Begin dit jaar zaten we met een delegatie van het bestuur van het Beraad Grote Steden aan tafel bij René de Reuver en Karin van den Broeke. In dat gesprek brachten we onder meer onze zorg in met betrekking tot de aanpassingen die onder de naam *Kerk2025* de institutionele fundamenteën van onze kerk wat lichter willen verankeren. Wanneer het proces van krimp op sommige plekken in sommige steden inderdaad zo snel gaat dat er in 2025 geen kerk meer is, dan komt *Kerk2025* te laat. Bovendien, zo vroegen we ons af: mobiliseert *Kerk2025* niet precies die institutionele krachten en talenten die een Kerk in 2025 niet als eerste meer nodig lijkt te hebben?

Vrucht van dit gesprek was onder meer een uitnodiging om mee te denken in het onderzoek naar een *Mozaïek van kerkplekken*. We kregen *Tussen wildgroei en vernieuwing*, het startpaper van dit onderzoek, in handen en bespraken dit in het bestuur. Omdat we een grote vervreemding ervoeren bij lezing van dit paper, besloten we onze voorjaarsconferentie te wijden aan *Tussen wildgroei en vernieuwing* en op die voorjaarsconferentie onze vervreemding dan ook maar op tafel te leggen. Vandaar de titel: *Vernieuwing of vervreemding?*

Natuurlijk moesten we vervolgens aan de bak om die vervreemding dan ook in te brengen in het gesprek. Vanuit het bestuur pakten Harm Dane, Kees Wijnen en Derk Stegeman die handschoenen op. En omdat we het gesprek ook werkelijk zochten, waren we heel blij dat Peter den Hoedt het Mozaïek-

rapport wilde inleiden en Vincenza La Porta bereid was op onze vragen een eerste reactie te geven ten behoeve van verder gesprek.

Het zijn deze vijf bijdragen die hier bij elkaar staan, met daaraan voorafgaand een verslag van onze tweejaarlijkse *stedentrip* en aan het eind een greep uit wat klonk in het plenaire nagesprek. We bieden u dit boekje aan als oogst van een gesprek dat al heel lang gaande is en voorlopig ook wel niet zal verstommen. We bieden het u aan als een gesprek over de toekomst van onze kerk. Haar situatie is hopeloos, maar niet ernstig — daar hield Jan van Kilsdonk het op. En daar sluit ik me bij aan.

Den Haag, nazomer 2018

Derk Stegeman (voorzitter Beraad Grote Steden)

Observaties bij de stedentrip van 2017

Ton van Prooijen

Inleiding

Om het jaar gaan bestuursleden van het Beraad Grote Steden in gesprek met contactpersonen uit de lidsteden (meestal telefonisch, soms wordt er een bezoek afgelegd). In deze 'stedentrips' gaat het over recente ontwikkelingen in kerken en steden, over bijzonderheden, succesverhalen en teleurstellingen. Iedere keer stellen we ook een aantal thematische vragen.

Deze keer waren dat, ten eerste, oriënterende vragen over *regels en speelruimte*: welke behoeften hebben de grote steden t.a.v. speelruimte in de kerkorde en welke vragen roept dat beleidsmatig op? Ten tweede ging het over de *inzet van formatie*: hoe worden de beschikbare fte's ingezet, vanuit welke visie op kerk in de stad en hoe wordt deze praktijk gewaardeerd?

Door omstandigheden bleek een complete stedentrip deze keer helaas niet haalbaar. Met ongeveer de helft van de lidsteden is contact geweest: Arnhem, Assen, Breda, Den Bosch, Den Haag, Eindhoven, Leiden, Tilburg en Utrecht (de verslagen van de gesprekken zijn terug te vinden op onze website). We kunnen hieraan natuurlijk geen vergaande conclusies verbinden. Wel, met de nodige voorzichtigheid, een aantal observaties.

Regels en speelruimte

De afgelopen jaren hebben overal ingrijpende reorganisaties plaatsgevonden, meestal om financiële redenen. Uit de stedentrips van de afgelopen jaren blijkt steeds duidelijker dat bezuinigingsrondes weliswaar onvermijdelijk zijn, maar uiteindelijk niet de oplossing bieden voor het probleem waar we als kerken voor staan. Dat probleem zit dieper.

Krakende structuren, nieuwe vormen

De kerk zoals we die kennen is onherroepelijk aan het verdwijnen. Deels functioneren de oude structuren nog wel (ook als er kerken gesloten en samengevoegd zijn), maar vaak blijken ze in de weg te zitten wanneer er gezocht wordt naar nieuwe vormen van kerkzijn. Uit onze gesprekken blijkt dat de organisatie van de kerk – zowel landelijk als plaatselijk – vaak wordt gezien als log en topzwaar.

Er ligt bovendien te veel nadruk op de *ambtelijke* structuur, de kerkenraad met ambtsdragers. Het probleem van afnemende betrokkenheid van gemeenteleden wordt al snel gedefinieerd als een ‘vacatureprobleem’. Het lukt niet meer om de openvallende plekken in de kerkenraad op te vullen (soms lost men het simpelweg op door te accepteren dat er standaardvacatures zijn in de kerkenraad). Gemeenteleden geven aan dat ze zich liever inzetten voor concrete, tijdelijke activiteiten. Vooral voor jongere generaties blijkt het onaantrekkelijk om zich voor vier jaar of langer te binden aan een ambt. Dat maakt het, binnen de huidige regels, lastig om hen actief te betrekken bij het bestuur en beleid van de gemeente (en daarbij bij het nadenken over de toekomst). Het ‘eigenaarschap’ ligt daardoor bij de oudere gemeenteleden die er vaak al meerdere ambtstermijnen op hebben zitten en zich nog wel aan het ambt willen binden.

Verder vragen nieuwe vormen van kerkzijn om creativiteit en flexibiliteit. Bestaande organisatieroutines werken belemmerend en vertragend. Kunnen mensen bijvoorbeeld alleen betrokken zijn als ‘lid van de vereniging’, of ook meer vrijblijvend en tijdelijk, als ‘vriend van’? Is er tijd en speelruimte om in te spelen op evenementen in de stad i.p.v. alleen op de gangbare binnenkerkelijke kalender? Het is Pinksteren geweest en

Is er tijd en speelruimte om in te spelen op evenementen in de stad i.p.v. alleen op de gangbare binnenkerkelijke kalender? Het is Pinksteren geweest en meteen is het weer alle hens aan dek voor de startzondag. Maar wat gebeurt er intussen in je stad?

meteen is het weer alle hens aan dek voor de startzondag. Maar wat gebeurt er intussen in je stad? Geef je creatieve geesten in je gemeente de vrijheid en de financiële ruimte om te experimenteren, of moeten plannen eerst tot in detail zijn uitgewerkt en besproken en goedgekeurd door de kerkenraad?

Kerk2025: prima, maar gaat het wel snel en ver genoeg?

In dit verband komt natuurlijk *Kerk2025* ter sprake. Verschillende contactpersonen gaven aan dat dit terug-naar-de-kern-proces op het grondvlak eigenlijk niet echt leeft. Het lijkt vooral iets van de bestuurders. Die associëren *Kerk2025* – misschien te eenzijdig – vooral met een afslanking van de organisatie en minder vergaderen. Dat wordt over het algemeen positief gewaardeerd. ‘Schrap de bestuurlijke lagen die belemmerend werken.’

Tegelijk klinkt de vraag of het allemaal wel *snel* genoeg gaat. Wordt er wel voldoende erkend hoe ontstellend hard de ontwikkelingen in sommige steden gaan? Wat is er in 2025 nog aan (PKN-) kerken over? En gaat het *ver* genoeg? Is het bijvoorbeeld voldoende om nieuwe vormen van kerk-zijn (huishgemeentes, kloosterachtige vormen) alleen toe te staan op de zogenaamde witte plekken waar geen PKN-kerk meer is? Of zou je die juist ook moeten stimuleren in stadswijken waar nu nog een redelijk vitale wijkgemeente bestaat?

De kerk als vrijwilligersorganisatie: haar kracht en haar zwakte

De kerk is een vrijwilligersorganisatie. Dat is haar grote kracht, maar tegelijk ook haar zwakte. Het lijkt erop dat die zwakte steeds meer voelbaar wordt.

De kerk is een vrijwilligersorganisatie. Dat is haar grote kracht, maar tegelijk ook haar zwakte. Het lijkt erop dat die zwakte steeds meer voelbaar wordt. Het bekende probleem is overal dat het aantal vrijwilligers afneemt en vergrijsd. De vrijwilligers die er nog zijn – met hun grote hart voor kerk – zijn vaak alleen inzetbaar voor de bestaande werkzaamheden binnen de vertrouwde wijkgemeente. De tragiek is, zo zou je misschien mogen stellen, dat de trouwe,

onmisbare vrijwilligers vaak zo vergroeid zijn met bestaande organisatieroutines dat ze met al hun inzet vernieuwing juist tegenhouden.

It's the end of the church as we know it

Een jaar of dertig geleden zong de popgroep R.E.M.: 'It's the end of the world as we know it... and I feel fine'. We zitten als kerk in een radicale overgangsfase. *It's the end of the church as we know it*. Dat lijkt zeker in de grote steden weinig overdreven. Het is te veel gezegd dat kerkleden zich hier inmiddels 'fine' bij voelen, maar de verandering wordt zeker niet alleen meer als verlies ervaren. Het kan ook een opluchting zijn dat het echt niet meer gaat zoals het altijd ging.

Begin jaren zeventig noemde pater Jan van Kilsdonk de toestand van 'de officiële kerk' al 'hopeloos, maar niet ernstig'. Daarmee keerde hij een gevleugelde uitspraak in militaire kringen om. Zolang je nog blijft zeggen dat de situatie ernstig, maar niet hopeloos is, blijf je denken in termen van terugtrekken en hergroeperen. Pas uit het diepe besef van hopeloosheid (met de vertrouwde organisatieroutines gaan we het niet meer redden) ontstaat er ruimte en creativiteit voor een nieuw begin (en om echt terug te gaan naar 'de kern').

Inzet van formatie

Als vertrouwde structuren beginnen te kraken, maar deels ook nog wel functioneren, en er wordt tegelijk geëxperimenteerd met nieuwe vormen van kerk zijn, waar en hoe zet je dan je predikanten en andere professionals in?

De predikant als gatenvuller

De praktijk is vaak dat predikanten en kerkelijk werkers worden opgeslokt door het reguliere gemeentewerk. Vaak ongemerkt gaan predikanten ook inspringen op plekken waar er gaten vallen in de organisatie. De druk op het pastoraat neemt toe, doordat er minder pastorale vrijwilligers te vinden zijn,

predikanten doen allerlei taakjes en klusjes die voorheen door gemeenteleden werden opgepakt, of vervullen tijdelijk een vacature, bijv. die van scriba. Iedereen ziet wel dat dit eigenlijk niet kan. Maar wat moet je anders? Hoe waarborg je anders de continuïteit?

Voorbij het parochiale model

De tijd van de predikant als voltijds generalist in één wijkgemeente is voorbij. Veel predikanten en kerkelijk werkers in de steden werken parttime, soms in meerdere wijkgemeentes tegelijk. Toch is de klassieke wijkpredikant met het brede takenpakket nog vaak het uitgangspunt bij het nadenken over de inzet van predikanten. De belangrijkste vraag is dan: hoe verdelen we de beschikbare fte's over verschillende wijkgemeentes? Daarbij wordt een aantal problemen signaleerd.

'Tijd voor een eigentijds aanstellingsbeleid'

Er zit weinig flexibiliteit in bestaande regelingen. Het is bijvoorbeeld lastig om predikanten aan te stellen voor bepaalde periode, of op projectbasis. 'Het wordt tijd voor een eigentijds aanstellingsbeleid.'

Solidariteit

Hoe verdeel je fte's? Wat is eerlijk? In sommige steden zijn er matrixen opgesteld: zoveel betalende leden in een wijk betekent zoveel fte predikant. In sommige steden speelt de vraag naar de solidariteit tussen rijkere en armere wijkgemeentes.

Specialiseren? Hoe dan?

In verschillende steden wordt nagedacht over wat Gerben Heitink 'gematigde specialisatie' noemt. Predikanten zijn niet alleen generalist, maar ook een beetje specialist. Ze leggen zich voor de hele stad toe op een bepaald aspect van het werk. De reflex is vaak om dat doelgroepsgewijs te doen. De een richt zich, vaak voor langere tijd, op het jeugdwerk, de ander op het ouderenwerk.

In het gesprek met Den Haag kwam de vraag aan de orde of het niet flexibeler kan, met wisselende speerpunten, inspelend op wat er in de stad gebeurt.

Van gatenvullers tot verspieters...

Zoals gezegd, in de praktijk worden predikanten en kerkelijk werkers opgeslokt door het bestaande werk, zoals huisbezoeken, kerkdiensten en vergaderingen. Hoe maak je ruimte voor predikanten om zich ook met nieuwe vormen van kerk zijn bezig te houden? Vanuit diverse steden klinkt het pleidooi om bestaande professionals niet, of in elk geval niet alleen in te zetten voor het zo lang mogelijk in stand houden van de oude structuren, maar ook als verspieters van nieuwe vormen van kerk zijn. Dat vraagt wel om scherpe keuzes. Het betekent namelijk dat een deel van het 'gewone wijkwerk' niet meer kan of anders georganiseerd moet worden.

Alleen predikanten en/of kerkelijk werkers?

Door alles heen speelt de vraag naar continuïteit (bestuurlijk, financieel, administratief). De krimp van de kerk leidt niet alleen tot een afname van het aantal vrijwilligers, maar ook tot meer bestuurlijke complexiteit. In verschillende plaatsen wordt de vraag gesteld of er niet ook andere professionals dan predikanten ingezet moeten worden. In Arnhem bijvoorbeeld is tijdelijk een betaalde 'ambtelijk secretaris' voor de AK aangesteld. Je zou ook kunnen denken aan een P.R.-medewerker. Dat roept wel een wezenlijke vraag op. Moet de kleiner wordende gemeente meer geld gaan vrijmaken voor de kwaliteit van de eigen organisatie en daarmee bezuinigen op predikanten en/of kerkelijk werkers?

Reactie

- **Er wordt niet echt gesproken over de vraag "Waarom zijn we er eigenlijk als kerk?" Het gaat allemaal over de organisatie van de kerk. Dat eerste is iets wat we zeker in de gaten moeten houden!**

Over speelruimte en spanning

Peter den Hoedt, secretaris missionair pionieren bij de Protestantse Kerk, werkt mee aan het onderzoek van de Protestantse Kerk dat leidde tot het rapport Over speelruimte en spanning. Dit onderzoek richt zich op nieuwe kerkplekken en beschrijft niet zozeer hoe het zou moeten zijn, maar vooral hoe het is. Hieronder volgt puntsgewijs een samenvatting van zijn inleiding.

Pioniersplekken

Ooit is ervoor gekozen om pioniersplekken zo veel mogelijk te koppelen aan bestaande kerkplekken. Dat maakt dat de pioniersplek afhankelijk is van de wijze waarop de plaatselijke gemeente omgaat met de bestuurlijke kant. Een reflectievraag die zich voordoet is: waar loop je tegenaan bij de ontwikkeling van nieuwe kerkplekken en klopt het dat je daar tegenaan loopt? In de praktijk betekende dit onderzoek dat vooral pioniersplekken zijn onderzocht. Het mozaïek van kerkplekken levert zowel winstpunten als knelpunten op:

Winstpunten

- Kerk is voor meer mensen van betekenis geworden
- Het nieuwe leidt tot missionair besef bij bestaande kerken
- Bestaande en nieuwe kerkplekken hebben over en weer van elkaar geleerd

Knelpunten

- Op veel plekken is de verbinding niet tot stand gekomen of niet bestendig gebleven
- Kerken hebben last van de bestuurlijke organisatiestructuur
- Er zijn over en weer concurrentiegevoelens

Thema's

- **Relaties tussen nieuwe en bestaande kerkplekken**
 - Hier moet je in investeren, dit komt niet vanzelf
 - Wat meespeelt: het klimaat, de personen, hoeveel geld er is, welke visie er heerst
 - Ook van belang is dat er verlangen, vertrouwen en gelijkwaardigheid is
 - Spanning én speelruimte zijn beide nodig
- **Gemeenschapsvorming, netwerken en lidmaatschap**

Deze begrippen zijn voor veel mensen niet meer zo vastomlijnd. Grenzen worden vloeibaar en vormen gevarieerd.
- **Ambten, sacramenten en de rol van predikanten**

Dit wordt gevarieerder. Over de rol van de predikant: die wordt veel meer bruggenbouwer en toeruster van vrijwilligers en pioniers. 'Niet voor elke nieuwe kudde is een breed geschoolde herder nodig.'
- **Organisatiestructuur, besluitvorming en bestuur**

Moeten nieuwe kerkvormen in het geheel worden ingepast, in de zin van een 'regelarme zone', een soort vrije speelruimte? Wordt het dan een beweging die maakt dat de kerk verdwijnt? Of moeten bestaande kerken worden aangepast? Jongeren voelen meer voor het eerste, ouderen meer voor het laatste.

Aanbevelingen

1. INHOUD: Zoek het samenbindende
2. INHOUD: Training en supervisie voor niet-theologen
3. STRUCTUUR: Een bezinning op lidmaatschap en ambt is nodig
4. STRUCTUUR: Uitwerken hoe een orde voor nieuwe kerkplekken vorm kan krijgen
5. KLIMAAT: Werk aan een beter samenwerkingsklimaat
6. KLIMAAT: Blijf spanning opzoeken, zie die niet als negatief

Dit onderzoek staat niet op zichzelf. Het is een traject van voorbereiding, onderzoek, reflectie – waar deze bijeenkomst van het Beraad Grote Steden ook aan bijdraagt – en bespreking. Dit geheel moet leiden tot een rapport – niet met één oplossing, maar met verschillende oplossingsrichtingen. Dat wordt waarschijnlijk besproken in de synode van april 2019. Daarna zullen er weer vier bijeenkomsten in het land zijn. Hoe het dan verder gaat zal de praktijk leren...

Enkele reacties

- **Wie worden bij de reflectie betrokken? Pioniers, gemeenten waar niet gepioneerd wordt?**

We hebben een lijstje met personen en partijen die van zich laten horen, waar ook het Beraad Grote Steden op staat. Daarnaast wordt het voorgelegd aan externe partijen zoals Motivaction. Suggesties zijn welkom!

- **In het rapport staan heel wat aannames. Waarom zou je bijvoorbeeld een samenbindende visie moeten creëren? Het gaat erg uit van het bestaande. Is of komt er bijvoorbeeld een bond van pioniers?**

- **Is er gekeken van wie welke opmerkingen afkomstig zijn? Het maakt nogal wat uit of iets komt van een bestaande of van een nieuwe kerkplek.**

Daar is zeker naar gekeken, en het komt heel erg overeen. Beide groepen zijn heel kwetsbaar...

Ceci n'est pas une Eglise

Derk Stegeman

Bespiegelingen

De notities *Tussen wildgroei en vernieuwing* en *Over speelruimte en spanning* houden onze kerken een spiegel voor. Maar spiegels zijn ingewikkelde dingen. Want wie houdt wie eigenlijk een spiegel voor? Wie kijkt naar wie en vanuit welke invalshoek? Welk spiegelbeeld biedt een goede spiegeling van de werkelijkheid en is de werkelijkheid niet zelf al een spiegel? Kijken wij als door een spiegel in raadselen, of staan 'kerk' en 'pioniersplek' werkelijk oog in oog met elkaar? (1 Korintiërs 13, 12)

Kijk maar, je ziet niet wat je ziet. *Ceci n'est pas une église*. Ik zinspeel natuurlijk op dat beroemde schilderij van Magritte met het onderschrift *Ceci n'est pas une pipe*. Magritte gaf dit schilderij echter een andere titel mee, namelijk: *La trahison des images*. Het verraad der beelden. Of zou ook een soort van verraad zijn in de zin van 'overlevering', *trahison* komt immers van het Latijnse werkwoord *tradĕre* dat overleveren én verraden betekent. Zoals traditie ook altijd overlevering en verraad tegelijk is. Werkt het met spiegels als met overlevering: kun je enkel spiegelen door te verraden, door te vervormen?

Voordat de metaforiek met mij aan de haal gaat, kom ik ter zake. En ik kijk vanuit mijn specifieke invalshoek als dominee voor stad en kerk, als manager bij Stek en als directeur van het Straatpastoraat in de spiegel van de notities. Ik zie de kerk die in drie grote penseelstreken wordt neergezet: gemeenschap, ambten en organisatie. Helder vind ik dat. Drie vragen vormen vervolgens de leidraad voor de reflectie, waartoe wij werden uitgedaagd:

- hoe verbinden we mensen met de kerk,
- hoe gaan we met leiderschap, ambten en sacramenten om en
- welke organisatorische aanpassingen zijn er nodig?

Wat mij betreft zijn dat goede vragen.

En toch ben ik van meet af aan in de war door wat vervolgens aan de orde wordt gesteld. Dat komt denk ik omdat de vragen steeds worden benaderd en gekaderd vanuit het perspectief van organisatie en kerkorde. Vanuit een zeer institutioneel gekleurd perspectief dus. Niet dat dat perspectief onbelangrijk zou zijn. Maar vanuit mijn context ervaar ik andere urgenties. En ik had een ander beeld verwacht in de spiegel die ons vanuit het gesprek met de pioniersplekken wordt voorgehouden.

Als ik terugblik, constateer ik dat de vervreemding al eerder was begonnen: bij de nota *Kerk2025*. Toen we met enkele bestuursleden van het Beraad Grote Steden aan tafel zaten bij René de Reuver en Karin van den Broeke, verwoordde ik het ongeveer zo: *Kerk2025* is mooi en belangrijk, maar vanuit het perspectief van de grote steden is het misschien wel de vraag of er in 2025 nog een kerk is.... Daarin zit – althans dat hoop ik! – enige overdrijving en ook ik ben niet blind voor de ontwikkelingen en de vernieuwingen die zich voordoen en voor de transformatieprocessen die onze kerk ondergaat. Om maar te zwijgen van al die andere kerken die er in 2025 nog echt wel zullen zijn....

Wat ik bedoel is dit: de presentie van onze kerken in onze grote steden is dermate broos en kwetsbaar, dat het niet de institutionele vragen zijn die zich opdringen als urgentie. Vanuit die kwetsbaarheid nadenkend over de gestelde vragen van verbinding, leiderschap en sacramenten en organisatie, komen bij mij andere vragen op. Laat ik enkele voorbeelden geven.

Hoe verbinden we mensen met de kerk?

In de Haagse wijk Transvaal bevindt zich buurt-en-kerkhuis De Paardenberg. Hoewel De Paardenberg al lang bestaat, is het voor ons steeds meer de vraag hoe we in die wijk als kerk present kunnen en willen zijn. De samenstelling van de wijk is namelijk sterk veranderd. Voornamelijk Turkse moslims en Surinaamse hindoes bewonen de wijk. Moskeeën in overvloed. Misschien dat er enkele leden van de Protestantse Kerk wonen en misschien is er nog ergens een kerkelijke groep actief. De Paardenberg is gebleven, ruim 25 jaar. Op dit moment zijn wij misschien wel de enige plek in de wijk, waar vrouwen

vanuit verschillende moskeeën elkaar werkelijk kunnen ontmoeten en met elkaar in gesprek kunnen gaan over hun geloof. We zijn een plek geworden waar ouders hun kinderen naar toe sturen om hen te begeleiden in hun leren en groeien en waar ze ook zelf komen met vragen over school en opvoeding. Een kleine huiswerkbegeleiding groeide uit tot een gemeenschap van leerlingen en tutoren, die elkaar kennen en vertrouwen. Elders hadden ze elkaar niet ontmoet. Christenen zijn er niet of nauwelijks bij. En toch weet iedereen dat wij van de kerk zijn.

‘Zoek de vrede van de stad, want in haar vrede zal uw vrede gelegen zijn’ (Jeremia 29). Ik ben als predikant voor stad en kerk met die tekst bevestigd en zij gaat al die tijd steeds met mij mee. Voor mij is dit soort werk een voorbeeld van zoeken naar de vrede voor de stad. Voor mij is dit soort werk ook een mogelijk antwoord op de vraag hoe je mensen met elkaar en met de kerk kunt verbinden.

Evident is dat het dus niet per se om lidmaatschap gaat. ‘Zieltjes winnen’ is wat mij betreft dan ook een uiterst ongelukkige uitdrukking als je daarmee probeert uit te drukken dat je er weer een betalend lid voor het instituut bij hebt geworven. Een ziel kan gewonnen kan zijn als een mens haar zelfrespect en eigenwaarde hervindt, als iemand weer recht op kan gaan.

Al doende merk ik: de vraag hoe we mensen verbinden met de kerk, benader ik vanuit dit voorbeeld dus in precies de omgekeerde richting. Hoe kan de verbinding met de kerk heilzaam zijn voor mensen in de stad. Dat is geen vraag naar lidmaatschap of groei, maar een vraag naar de impact van de kerk. Het is de vraag naar een kerk, die heilzaam is voor mensen die zich met haar verbinden – als leden, als belangstellenden, als vrijwilligers, als moslim-vrijwilligers, als stadgenoten. Die vraag is voor mij een theologische vraag met grote urgentie.

Hoe kan de verbinding met de kerk heilzaam zijn voor mensen in de stad. Dat is geen vraag naar lidmaatschap of groei, maar een vraag naar de impact van de kerk.

Hoe gaan we om met leiderschap en sacramenten?

Als ik in de spiegel van deze vraag kijk, komt me een heel specifiek beeld voor ogen. Het is een foto. Op die foto staat het hek op de grens die de VS scheidt van Mexico. Aan beide kanten van het hek heeft men tafels tegen het hek aangeschoven, de tafels zijn gedekt en er staat eten op, kaarsen, borden, brood en wijn. Er wordt gemeenschap gevierd, er wordt eucharistie gevierd! Men viert de gemeenschap met Christus en de gemeenschap in Christus en die gemeenschap overstijgt dit hek verre. En ik stel me zo voor dat de maaltijd die zij vieren een viering is vanuit de hoop dat eens dit soort hekken tussen mensen zullen verdwijnen. Door de opstelling zelf van de tafels is de viering sowieso een krachtig protest tegen de manier waarop macht en rijkdom mensen verdeelt. In Christus is noch Jood noch Griek, noch slaaf noch vrije...

Als ik via deze spiegeling naar mijn eigen context in Den Haag kijk, zie ik dat er vorige week een nieuw college-akkoord gesloten, waarbij de opvang van stathouders tot een minimum wordt beperkt – om over ongedocumenteerden maar te zwijgen. Hoe vieren wij Avondmaal, als we ons ervan bewust zijn dat we een maaltijd houden die uittocht gedenkt uit de slavernij? Wanneer we werkelijk willen eten en drinken tot Zijn gedachtenis, hoe kunnen we dat doen als burgers van een stad, als burgers van een land waar de vluchteling niet welkom is? 'Arme en kleine mensen maakt hij groot en rijken stuurt hij heen met lege handen!' Wie zich deze tekst uit de lofzang van Maria te binnen brengt of een van de andere talloze teksten van deze strekking uit het evangelie, die moet wel over deze vraag struikelen: hoe kan de gemeenschap die wij vieren werkelijk een gemeenschap zijn!? Voor mij heeft deze vraag urgentie. Ze raakt het hart van waar het ons in geloof, hoop en liefde om gaat.

We breken het brood en laten de beker rondgaan. Dat kunnen we ordelijk doen. Maar de betekenis van dit sacrament staat of valt uiteindelijk niet met een kerkelijke orde. De betekenis van dit sacrament staat of valt met de vraag of we het geheimenis van breken en delen, het geheimenis van sterven

en vrucht dragen ook in onze levens van alledag een plek en een betekenis kunnen geven.

Er is leiderschap nodig en theologische kwaliteit om de vragen te thematiseren waar het bij het sacrament van brood en wijn werkelijk om gaat. Het vraagt veel creativiteit om dat zo te doen dat we niet verzanden in politieke discussies. Het vereist spirituele inbedding om te voorkomen dat we verdrogen en verdorren in een rationele theologie waar uit alle spirituele sensitiviteit is verdwenen.

Zelfontleding en navolging

Twee voorbeelden heb ik nu gegeven. Maar ik voel dat ik ergens om heen draai. Waar ik om heen draai, is de vraag van de zelfontleding en navolging. Als Jezus zijn leven gaf voor de kleinsten allereerst en de minsten allermeest, hoe volgen we Hem daarin dan na? Hoe volgen we onze Heer na, die steeds oog had voor kleine en kwetsbare mensen? Hoe volgen we Hem na, die een bron van leven en licht is voor mensen die elk perspectief hebben verloren?

Mijn vrees is dat de kerk ten onder gaat aan de zorgen om haar eigen bestaan, dat ze zich daarin onbewust opsluit. Mijn vrees is dat we in ons streven naar een kerk die lichter en regelarter moet worden toch steeds bezig zijn en bezig blijven met die kerk van ons, met de zelfhandhaving van dat instituut. Als we in de classis moeten geloven (in aansluiting bij Leon van den Broeke in zijn boekje *Geloven in de classis*), hoe worden we dan een kerk

Hoe worden we een kerk die geen ruimte zoekt voor zichzelf, maar ruimte maakt voor anderen?

die van zichzelf afziet? Hoe worden we een kerk die in navolging van Jezus voldoende geloof, hoop en liefde heeft om zichzelf te kunnen ont-ledigen. Hoe worden we een kerk die geen ruimte zoekt voor zichzelf, maar ruimte maakt voor anderen? Een kerk die dan de ruimte vanzelf wel toebedeeld zal krijgen – want ‘al het andere krijg je bovendien’....

Ik had denk ik verwacht dat pioniersplekken zonder institutionele ballast meer glimpen zouden kunnen laten zien van hoe zij met deze vragen omgaan. Ik had gehoopt dat we nieuwe vormen zouden beleven van hoe je avondmaal kunt vieren over de grenzen van taal, cultuur en kerk heen. Ik had gedroomd dat we vormen zouden vinden, nieuwe taal en nieuwe ontvankelijkheid voor de alomtegenwoordige aanwezigheid van God in alle leven om ons heen. Ik verlangde naar nieuwe wegen om het gebed gaande te houden zodat we de kracht behouden om daadwerkelijk en woordwerkelijk kerk voor anderen te zijn.

De tekenen van de tijd

Kees Wijnen

1. Vooraf is het - denk ik - van belang te weten dat ik het startpaper *Tussen wildgroei en vernieuwing* en het rapport *Over speelruimte en spanning* becommentarieer vanuit twee citaten die mij bij het nadenken hierover bezig hebben gehouden. Ze bepalen voor een belangrijk deel zowel de toon als de inhoud van deze reflectie.

Het eerste citaat komt uit de constitutie *Gaudium et Spes*, uitgegeven op de laatste dag van het Tweede Vaticaans Concilie in 1965. Daarin is de opdracht van de kerk als volgt verwoord:

*...voortdurend de tekenen van de tijd bestuderen en ze trachten te verklaren in het licht van het Evangelie, om zo, op een voor iedere generatie verstaanbare wijze, antwoord te kunnen geven op de eeuwige vragen van de mensen omtrent de zin van het tegenwoordige en toekomstige leven en hun onderlinge verhouding.*¹

Het tweede citaat is van de filosoof John Locke, zo'n driehonderd jaar geleden, zoals dat door Hannah Arendt in één van haar essays wordt aangehaald:

'De dingen van deze wereld bevinden zich in een zo aanhoudende stroomversnelling dat niets lang in dezelfde toestand blijft. (...) En Arendt² voegt daaraan toe: 'Onze eeuw is wellicht de eerste eeuw waarin de snelheid waarmee de dingen van de wereld veranderen, het komen en gaan van zijn bewoners overtreft.'

En ik – op mijn beurt - denk dan: ook God of althans het denken over God verandert mee. En wat betekent dat dan weer voor 'de kerk' en – belangrijker – het kerk-zijn.

¹ Geciteerd in Frank. G. Bosman, *God is er all*, Berne Media 2018, blz.15.

² Hannah Arendt, *Het waagstuk van de politiek*, Klement 2018, blz 128.

2. Na een lange – te lange – periode waarin de Protestantse Kerk (al dan niet in oprichting) vooral met zichzelf is bezig geweest met alle perikelen van dien, heb ik het idee dat met het entameren van ‘pioniersplekken’ of ‘nieuwe kerkplekken’ de ramen naar buiten zijn opengegaan. Weliswaar voorzichtig, maar toch. Het gebeurt.

Ik ben er van overtuigd dat als de kerk de uitdaging van *Gaudium et Spes* aanneemt om de tekenen van de tijd te verstaan en vandaaruit antwoord geeft op de eeuwige vragen van de mensen omtrent de zin van het leven, haar rol niet is uitgespeeld. De zogenaamde 'secularisatiethese' uit de jaren zestig van de vorige eeuw is achterhaald. Mensen zijn en blijven ongeneeslijk religieus. Lees de artikelen in *Trouw* van Stephan Sanders, die gaat ‘proefgeloven’, of het boek van Alain Verheij, *God en ik*, of Annemieke Schrijvers *Van het padje – verwonderd dwalen langs 's Heren wegen*. Westerling of niet, elke mens is op zoek naar zingeving, spiritualiteit en antwoorden op de Grote Vragen van het leven. Op welke manier en in welke setting dan ook. Het is dan ook juist om van ‘de-institutionalisatie’ te spreken: mensen blijven gelovig en spiritueel geïnteresseerd, maar zoeken dat in toenemende mate buiten de muren van de gevestigde kerken. Er valt dan misschien een bouwwerk in elkaar, maar uit de brokstukken wordt iets nieuws gebouwd. Een mozaïek van kerkplekken. Hier ligt de grote uitdaging van de kerk: zij moet zich opnieuw uitvinden. En ondanks wat kritische kanttekeningen heb ik het idee dat de Protestantse Kerk deze handschoen oppakt.

3. Religie is in haar vormgeving meer vloeibaar geworden. Velen binnen en buiten de kerk laveren tussen geloof en ongeloof; met de leer kunnen ze niet meer uit de voeten, maar het geloof kunnen ze niet missen.

Geïnteresseerden kunnen hun keuze maken uit een ruim aanbod van godsdienst, spiritualiteit, en meer of minder esoterische rituelen, tot en met, in Amsterdam, van een in te huren dominee voor een *stand-up theology* evenement. Religie krijgt een plaats in netwerken, niet meer in strak georganiseerde collectiviteiten.

Om mij heen kijkend in een stad als Utrecht zie ik dat gebeuren. Ik kan zomaar een tiental initiatieven opnoemen – en dan vergeet ik er zeker een

aantal - die min of meer buiten de institutionele kaders van de kerk zijn ontstaan en die ieder voor zich vorm geven aan de veelkleurige Christus-presentie in de stad. Pioniersplekken spelen daarin een rol, maar ook

Met name de grote stad kan een kweekplaats zijn – en is dat vaak al - van de veelkleurigheid van de Gods Koninkrijk op aarde.

daarbuiten ritselt het van geestkracht. Met name de grote stad kan een kweekplaats zijn – en is dat vaak al - van de veelkleurigheid van de Gods Koninkrijk op aarde. Grote steden, zo zou ik willen aanraden: grijp die kans. Maar de eerlijkheid gebiedt te zeggen dat ik in de bestuurlijke gremia meer dan eens een wat tobberige sfeer bespeur. Problemen rondom wijkgemeenten moeten worden opgelost, brandjes geblust. De zorg om het eigen voortbestaan – de financiën, nietwaar? - overheerst veelal de agenda. Jammer.

4. En hier komt dan ook mijn kritische kanttekening bij het rapport *Over speelruimte en spanning*. De onderzoeksvragen die in dat onderzoek aan de orde komen, zijn dat wel de goede vragen? Gaat het daarin om ‘het verstaan van de tekenen van de tijd’? Ik lees in het rapport over gemeenschapsvorming, in één adem genoemd met lidmaatschap en daarmee direct al ingekaderd, over de ambten, de sacramenten en de rol van predikanten, over besluitvorming en bestuur in de kerk. Zijn deze vragen nu echt de essentiële vragen die breed leven in de pioniersplekken? Of zijn het vragen die erop gericht zijn om ‘het instituut PKN’ en daarmee ook haar traditioneel ingerichte gemeentes in zekere zin van een toekomst te voorzien. Nieuwe wijn in een oude zak?

Mijn eerste opwelling was nadat ik het rapport had gelezen: van pioniersplekken wordt gevraagd te luisteren, er worden luisterdagen georganiseerd. Maar luisteren de bestaande kerkelijke gemeenschappen ook naar de pioniersplekken, naar hun dromen en visioenen, het beloofde land dat ze aan de einder voor zich zien liggen. En – belangrijker - beschouw die als even zovele spiegels die de bestaande kerk worden voorgehouden. Het rapport lezend, kan ik mij niet aan de indruk onttrekken dat wij nu al bezig zijn te bedenken hoe we nieuwe kerkplekken zouden kunnen verbinden aan

de Protestantse Kerk in het format waarin die haar organisatie en rituelen vormgeeft: lidmaatschap, ambten, sacramenten en de rol van de predikant.

Meerdere keren komt in het rapport het woord ‘concurrentie’ voor, een enkele keer ‘leegzuigen van de bestaande kerkelijke gemeenschap’. Het zijn woorden die angst uitstralen, angst voor het onbekende en een onzekere toekomst. Willen nieuwe kerkplekken een kans van slagen krijgen, dan zal de gevestigde PKN-gemeente moeten proberen prudent en weloverwogen om te gaan met die op zich begrijpelijke Pavlov-reactie.

En dan dat woordje ‘spanning’ in de titel van het rapport: praat niet te snel en voortijdig over ‘spanning’, behalve wanneer het een gezonde en dus productieve spanning betreft. Datzelfde geldt - als het aan mij ligt met betrekking tot het spreken over lidmaatschap, de orde. Natuurlijk, zonder orde gaat het niet. Een gemeenschap zonder betrokkenheid op elkaar bestaat niet.

Autonomie – zo las ik in een interview met de Duitse filosofe Beate Rössler³ – bestaat alleen binnen een relatie. Maar laat de nieuwe kerkplek in eerste instantie haar eigen orde opstellen, en kijk daarna of en hoe die zich verhoudt tot de PKN-orde en – regels. Misschien zal dan de noodzaak gevoeld worden om ook die orde bij te stellen. Anders gezegd: kijk als Protestantse Kerk ook eens van een afstand naar de eigen bestuursvormen. Ga daar soepel mee om. Misschien kunnen we wat leren van de pioniersplekken.

**Honderd bloemen
mogen bloeien. En die
enkele distel die daar
tussen zit? Die moet je
er niet te snel
uitrekken, leer ik van
de bijbel.**

4. Er is een gedicht van de Vlaming Herman de Coninck.⁴ Het gaat over de politiek, maar ik betrek het op de kerk:

³ *Trouw*, 3 juni 2018

⁴ Herman de Coninck, *De gedichten*, Amsterdam, 1998 - in plaats van ‘kerk’ staat daar ‘politiek’.

Was ook de kerk maar zo:
dit in de werkelijkheid aankomen als in een
oude boerenhoeve en zeggen: dit is
een dragende muur, die laten we staan,
die en die muren moeten weg
daar komen grote ruimtes.

Tenslotte: het mag duidelijk zijn. ik ben blij met de koers die de Protestantse Kerk op dit punt heeft ingeslagen. Met name in de grote steden met zijn vogels van heel diverse pluimage liggen kansen en zie ik veel goede dingen gebeuren.

Ik zou zeggen: laat je door die initiatieven een spiegel voorhouden. Besteed daar in de bestuurlijke gremia aandacht aan. Kijk met de ogen van de ander naar jezelf. Kom uit de eigen comfort-zone. Wees niet bang, geef wat her en der in het land aan nieuwe vormen van Christus-presentie aan het ontstaan is de kans om tot bloei te komen. Honderd bloemen mogen bloeien. En die enkele distel die daar tussen zit? Die moet je er niet te snel uittrekken, leer ik van de bijbel. Het koninkrijk van God kon wel eens ruimer zijn dan je denkt.

Ik put inspiratie en vertrouwen uit de parabel in Marcus 4: het geheim van het zaad, dat door de boer op de aarde wordt uitgestrooid, dat ontkiemt en opschiet, ook al weet de boer niet hoe (v27). Het eigenlijke gaat aan hem voorbij. Nog sterker, het zaad van het koninkrijk groeit, terwijl wij slapen... Hoe spannend en tegelijk ontspannend is dat...

Episcopale presentie: een vergeten optie

Harm Dane

Nadenken over vernieuwing van de kerk. De nota *Kerk2025 - Waar een Woord is, is een weg* is een serieuze opmaat. Maar de opmaat zet de toon, die de rest van de compositie bepaalt. In de opmaat lezen we: 'De Protestantse Kerk is protestants en dat blijkt vooral uit het presbyteriale-synodale karakter van de kerk. En dat betekent dat het hart van de kerk klopt in de plaatselijke gemeente.' Let op: Protestants = presbyteriaal-synodaal = plaatselijke gemeente als het hart van de kerk. De toon is gezet, de fuik zijn we ingezwommen.

Een jaar later volgt de nota *Kerk 2025: Een stap verder*. Ik lees hoofdstuk 3: *Kerkelijke Presentie*. Het hoofdstuk begint zo:

De gemeente is daar waar mensen samenkomen in Jezus' naam rond Woord en sacrament. Zo is het steeds geweest. Er ontstaan plaatsen waar de verkondiging leidt tot gemeenschapsvorming en uiteindelijk een kerkelijke gemeente met ambtelijke dienst en kerkenraad.

We zwemmen dieper de fuik in. Maar duidelijker wordt het niet. Gemeente, gemeenschapsvorming, kerkelijke gemeente, in één adem drie verschillende begrippen, of toch niet? De verwarring wordt in de tweede alinea voortgezet. In zes regels wordt het oude hervormde kerkprincipe (parochiale dekking door alle gemeenten, zodat het hele land ermee 'afgedekt' wordt) in een adem vermengd met het oude gereformeerde kerkbeginsel dat *een gemeente met haar kerkenraad verantwoordelijk (is) voor de leden van de kerk in dit gebied* (onderstreping in beide gevallen van mij; hgd.)

Ik laat dat nu voor wat het is, merk alleen nog op dat met een rommelig begrippenapparaat het lastig wordt heldere lijnen uit te zetten. In het vervolg beperk ik mij tot de titel van dit derde hoofdstuk *Kerkelijke Presentie*.

In de geschiedenis van de kerk kennen we drie vormen van kerkelijke presentie: de parochiale, de episcopale en de monastieke presentie.

1. De parochiale: De kerk bestaat in de vorm van lokale, min of meer geografische eenheden, die bestaan uit doop- en belijdende leden, samenkomen in de eredienst, doorgaans financieel zelfstandig zijn, een vorm van kerkelijk bestuur kennen, vaak (maar niet noodzakelijk) beschikken over een betaalde (theologische geschoolde) beroepskracht en zich min of meer op een of andere manier ook verantwoordelijk weten voor de sociaal-maatschappelijke context waarin zij bestaan.
2. De monastieke: Groepen mensen bekennen zich te behoren tot de kerk en geven hieraan uitdrukking door gezamenlijke leefregels (dagindeling, liturgie, pastoraat, diaconaat), door gezamenlijk toezicht op de naleving daarvan en door onderlinge afspraken omtrent taakverdeling en/of gezagsverhouding binnen de groep.
3. De episcopale: Het kerkelijk gezag (ongeacht door wie of wat uitgeoefend) sanctioneert (groepen van) mensen en hun activiteiten als zijnde behorende bij de kerk en opererende namens de kerk. Het kerkelijk gezag weet zich voor deze geheiligde personen en activiteiten verantwoordelijk, ook als het daarvoor niet zelf de financiële verantwoordelijkheid draagt.

Met deze driedeling wordt de denkfout duidelijk als zou presbyteriaal-synodaal betekenen parochiaal. De kerkordelijke structuur van de kerk is niet bepalend voor de vorm van haar presentie. Zoals bekend is ook de Rooms-katholieke Kerk met haar bisschoppelijke structuur in ons land vooral present in haar parochies, net als de Protestantse Kerk zonder bisschoppen. Maar we zitten gevangen in de fuik. Bijna heel hoofdstuk 3 van *Kerk 2025: Een stap verder* gaat over plaatselijke gemeenten, het voortbestaan of de opheffing ervan en wat er met de leden moet bij opheffing of fusie. Alternatieven zijn denkbaar, maar de alternatieven worden gepresenteerd als varianten op de parochiale structuur, vormen van *parochie-light*, gemeenten zonder dominee, zonder kerkenraad, zonder kerkgebouw. Verder gaat het over overlappende

Alternatieven zijn denkbaar, maar de alternatieven worden gepresenteerd als varianten op de parochiale structuur, vormen van *parochie-light*.

gemeenten, kerkleden zonder gemeente en over *Open plekken*, mogelijke stukjes Nederland zonder gemeente. Deze niet bereflecteerde blikvernuwing aangaande kerkelijke presentie is ook de leidraad geweest bij het onderzoek *Tussen wildgroei en vernieuwing*.

Monastieke presentie

De fixatie op het parochiale model suggereert dat de Protestantse Kerk andere vormen van kerkelijke presentie niet (er-)kent. Toch is de afgelopen jaren de belangstelling en ruimte voor, het bestaan van monastieke vormen van presentie gegroeid. In Friesland is een klooster als pioniersplek begonnen, er zijn middelen beschikbaar gesteld voor het virtuele klooster *De Binnenkamer*. Er is binnen de landelijke kerk en de dienstorganisatie kennelijk belangstelling, naar ik begrepen heb zelfs een functionaris voor deze vorm van kerkelijke presentie. Opvallend dat de synodale nota hierover zwijgt. Hoewel de eerste ervaringen in grootstedelijke context worden opgedaan met deze vorm van kerkelijke presentie (in de Bijlmer; ook nog elders?), laat ik die hier nu verder buiten beschouwing.

Episcopale presentie

Hoewel het woord *bisschop* nog steeds kippenvel veroorzaakt onder protestanten, besteedt de nota *Kerk 2025: Een stap verder* warme woorden aan de episcopale presentie van de kerk in de samenleving, stelt die vorm van presentie de kerk zelfs ten voorbeeld en belooft die vorm van presentie waar nodig financieel te ondersteunen. Dit alles in de laatste alinea van zeven regels op de eerste bladzijde van hoofdstuk 3, waar bij wijze van een *Pro Memorie* gesproken wordt over het belang van de categoriale pastoraten, zoals daar zijn: krijgsmacht-, gevangenis-, koopvaardij-, studenten- en dovenpastoraat. In al deze gevallen is de kerk de zendende en sanctionerende instantie, die toezicht houdt en soms wel, soms niet financieel verantwoordelijk is. Citaat: *In vele van deze vormen van pastoraat reikt de presentie van de kerk verder dan door het 'gewone' kerkelijk leven. De ervaringen die worden opgedaan in deze pastoraten zijn van grote betekenis (sic! hgd) voor dit 'gewone' kerkelijk leven.* Opmerkelijk dat in het vervolg van de nota met geen woord gerept wordt over *de grote betekenis van de ervaringen* in deze episcopale vorm van presentie van de kerk.

Sinds dit jaar heeft Amersfoort een stadsdominee. Zij is beroepen, ingezegend en gezonden door de algemene kerkenraad van de Protestantse Gemeente Amersfoort. De algemene kerkenraad is in deze de bisschop, hij heeft de stadsdominee op pad gestuurd. Dat betekent, dat daar waar zij gaat is kerk. Waar zij spreekt, viert, troost, de biecht afneemt, daar is de kerk. En wij hebben haar gevraagd ons te vertellen over de ervaringen die ze opdoet, de mensen die ze ontmoet, de verhalen die haar verteld worden. De kerkenraad draagt zorg voor haar die hij gezonden heeft. Je mag dat toezicht noemen. Doel van dat toezicht is driedelig. Voorkomen moet worden dat deze gezondene die de kerkelijke presentie draagt, daaraan opbrandt, voorkomen moet worden dat zij opdroogt/verdampt en (ten derde) dat zij ontspoot, afdwaalt van de Bijbelse boodschap.

Sinds dit jaar heeft Amersfoort een stadsdominee. Waar zij gaat is kerk. Waar zij spreekt, viert, troost, de biecht afneemt, daar is de kerk.

1. Opbranden: Alleen op pad gestuurd kan een mens bezwijken onder de last om de kerk present te stellen. Waar mensen opbranden is geen sprake van kerk.
2. Opdrogen: Het zout verliest zijn kracht, langzaam maar zeker brandt de kaars op. De kerkelijke presentie dient geen ander doel dan het in stand houden van overleefde gebruiken. Waar het zout zijn kracht verliest is geen sprake van kerk.
3. Ontsporen: Andere goden dan de God van Abraham, Isaäk en Jacob worden gediend. Waar de Bijbelse boodschap niet meer herkenbaar is, is geen sprake van kerk.

Ja, deze episcopale vorm van kerkelijke presentie geeft veel vragen. Vragen bijvoorbeeld over draagvlak, financiën, zendende instantie. Maar dat zijn heel andere vragen dan die van *Tussen wildgroei en vernieuwing*. Er bestaan andere vormen van kerkelijke presentie dan die van de parochie. Er is dringend behoefte aan verdere doordinking van de episcopale vorm van kerkelijk presentie.

Reactie van Vincenza La Porta op de sprekers

Na bovenstaande drie bijdragen van bestuursleden van het Beraad Grote Steden, met kritische kanttekeningen bij de weg die Kerk2025 is ingeslagen, reageerde Vincenza La Porta op wat zij gehoord had. Hieronder volgt een bloemlezing van haar woorden.

Heel hartelijk dank dat jullie gekozen hebben de voorjaarsconferentie over dit thema te houden. Dank dat jullie de handschoen zo snel, grondig en goed hebben opgepakt om aan de slag te gaan met de startnotitie die in opdracht van het moderamen van de Generale Synode is geschreven. Een notitie die een van de uitvoeringen is van *Kerk2025 - Waar een Woord is, is een Weg*. Waar ruimte, transparantie en eenvoud praktische kernwoorden zijn. We gaan als kerk lichter op weg, we moeten lichter op weg gaan, want op veel plekken is er minder menskracht, zeker om het instituut kerk met al haar verschijningsvormen in stand te houden. Maar het is meer dan noodzaak, het is de tijdsgeest proeven en daarbij proberen aan te sluiten. Wat is kerk-zijn anno nu?

Bij het onderzoek is afgewogen in hoeverre ook de praktijk van bestaande gemeenten deel hiervan moet zijn. Hoewel er zeker overlap is in de vragen en knelpunten, is besloten dit onderzoek primair te richten op de praktijk van nieuwe kerkplekken. Dit doen we in het bewustzijn dat nieuwe kerkplekken voorlopers zijn in een proces waar de gehele kerk mee te maken heeft.

We zijn hier bij elkaar om te spreken vanuit de context: de stad. Als dienstenorganisatie van de landelijke kerk proberen we steeds te benadrukken dat contexten verschillen en dagen we lokale gemeenten uit goed te luisteren naar hun omgeving en daarbij aan te sluiten. En goed te luisteren naar wie ze zelf zijn. Deze middag zal hoop ik hierbij helpen: nadenken over wat voor uw context belangrijk is. Ook als het gaat over de vragen die in het onderzoek aan de orde zijn geweest. De eerste bijdragen daarover hoorden we net al van Harm, Derk en Kees.

Kerkvernieuwing is trouwens ook veel meer dan pioniersplekken of andere nieuwe vormen van kerk-zijn. Kerkvernieuwing is ook minder vergaderen en meer ontmoeten. Wat nieuw is, is ook per gemeente verschillend en daarmee is het ook zeer ongelijktijdig.

De afgelopen tien jaar zijn er binnen de Protestantse Kerk al heel wat nieuwe kerkplekken ontstaan. Nieuwe vormen van kerk-zijn naast de al bestaande vormen. Het project *Mozaïek van kerkplekken* is het samen nadenken hoe het nieuwe aan het bestaande verbonden kan worden. En dan niet met als voorwaarde dat het bestaande niet zou veranderen: het is een impressie van hoe dat nu is en het ophalen van ideeën hoe het straks zou kunnen. Het onderwerp in dit specifieke project is dus het nieuwe. Het project heeft dus een beperking, bewust. Betekent dat dat al het andere er niet toe doet? Integendeel. De invalshoek van krimpende gemeenten stelt ook allerlei vragen aan de kerk, en die zullen deels ook overlappen. Die vragen moeten t.z.t. ook bij elkaar komen, want valt er van elkaar te leren. Een pioniersplek die nog geen ambten kent en een kleine gemeente die bijna geen ambten meer kent, bijvoorbeeld. En het onderzoek gaat dus ook nog uit van de situatie dat er een bestaande kerk is en blijft. In welke vorm dan ook.

Transitie geeft schuring. De kunst is de spanning te gebruiken voor het ontdekken van een nieuwe weg.

In het verslag van de stedentrip hoor ik veel dat raakt aan de vragen uit het onderzoek: het herkennen dat we in een transitieperiode zijn, commitment/betrokkenheid, inzet predikanten en andere professionals, de waarde van het ambt, noodzaak voor nieuwe status andere vormen van kerk-zijn ook waar nog wel vitale gemeenten zijn, netwerken die

ontstaan. Grote vraag: wat leren we, ook van wat niet lukt en hoe kunnen we elkaar hierin versterken? Transitie geeft schuring. De kunst is de spanning te gebruiken voor het ontdekken van een nieuwe weg.

Reactie op Derk Stegeman

‘Goede vragen dus, maar waarom zo institutioneel ingevlogen?’, roep je. Dat hoor ik ook bij Kees Wijnen. De thema’s zijn gekomen uit vragen van pioniersteams en observaties van pionierbegeleiders en het landelijk team pionieren. Een van de functies van dit onderzoek is om na te gaan op welke manier deze thema’s leven bij mensen uit de praktijk en welke thema’s mogelijk nog niet in beeld zijn. En ja, er kan dus ook wat af vallen of anders aangevlogen gaan worden.

Kerk2025 zet ons stil bij de vraag: Wat is kerk? Onlangs zei een predikant me: ‘Doordat er bij ons in de plaats een pioniersplek is ontstaan en we zijn gaan samenwerken met de gemeente en welzijnsorganisatie is deze vraag op tafel gekomen. Wat is onze kern van kerk-zijn eigenlijk? Daar hadden we al jaren niet over gesproken.’ Hij noemde het winst.

Hoe kan de verbinding met de kerk heilzaam zijn voor mensen? Ik ben geen theoloog, maar die hebben we zeker nodig bij deze reflectie! Leiderschap, theologische kwaliteit, spirituele inbedding en sensitiviteit: prachtig, dat is dus meer dan besturen en het goed regelen.

Durven we als kerk los te laten, ons te ontledigen? Ja, maar we moeten misschien ook wel iets van een instituut behouden. Soms werkt het geruststellend als mensen horen dat een bepaalde pioniersplek niet een of andere sekte is, maar de Protestantse Kerk.

Durven we als kerk los te laten, ons te ontledigen? Ja, maar we moeten misschien ook wel iets van een instituut behouden. Soms werkt het geruststellend als mensen horen dat een bepaalde pioniersplek niet een of andere sekte is, maar de Protestantse Kerk.

Reactie op Harm Dane

Toen ik begon bij de dienstenorganisatie was Harm net vertrokken. Ik vond vrij snel ergens een boekje dat ter ere van zijn afscheid was gemaakt met als titel *Kerk2025, regeltjes, regie en regenboog*. Ik was toen al onder de indruk van het denken dat ik daarin terugvond en dat ben ik nu nog meer: er staan noties in die toen al gezien werden en nu herkend worden. Ik beloof dat we dit boekje opnieuw lezen en meenemen in deze reflectiefase.

Onze kerk zegt dat het hart van de kerk klopt in de plaatselijke gemeente. Ik moet zeggen dat ik dat nog nooit als fuik had ervaren, maar je pleidooi om ook andere vormen van kerkelijke presentie dan de parochie te doordenken, is vanuit de stadscontext zeker van belang, en ik denk ook breder.

De plaatselijke gemeente moet aan allerlei eisen voldoen. Alles wat niet aan die eisen kan voldoen, wordt eigenlijk niet gezien als een volwaardige gemeente. Zolang dit geldt, hebben we misschien dus wel iets episcopaaus nodig om andere vormen van kerkzijn, die niet aan de nog standaard geldende eisen voldoen, toch te kunnen sanctioneren.

In het monastieke model bepaalt de leefregel de zending, het komt van binnen. Niet vanuit de bisschop of de kerkorde, maar vanuit de Schrift en het verstaan van de naaste. En dat sluit aan bij een conciliair model. Jan Hendriks pleitte al voor een plaatselijke gemeente als ‘conciliair verband van ecclesiale groepen’. Dit kan ook gestalte krijgen in een meer bovenplaatselijk verband, als ‘een netwerk van kerkplekken’, zoals prof. Henk de Roest het later zou noemen. Kerkplekken of ecclesiale groepen zijn gericht op God, op elkaar en op de wereld. En het conciliaire verband maakt deze groepen deel van een groter geheel. Ecclesiale groepen of kerkplekken zijn relatief zelfstandig. Maar ze zijn niet autonoom, want zij zijn met elkaar verbonden in een conciliair verband. Ze zijn voor hun voortbestaan van dat verband afhankelijk én zijn ten dele ook gericht op het geheel. Voor dit geheel moet daarom beleid ontwikkeld worden.

Reactie op Kees Wijnen

Dank voor je mooie pleidooi aan de steden om de kansen te grijpen ondanks ook de zorgen die er leven. Dat vraagt lef. Ja, de kerk is zich inderdaad opnieuw aan het uitvinden. In de stad en in het dorp.

We moeten als bestaande kerk meer luisteren naar wat er ontstaat! Maar dat is niet altijd gemakkelijk. In hoeverre zitten wij vast aan het oude bekende, en durven wij nieuwe toe te laten? Angst is een grote drijfveer in het leven, ook van dat van kerkmensen en bestuurders. Het is goed om dit te benoemen en er ook mee aan de slag te gaan. En het niet te onderschatten.

Tot slot: een mozaïek

Een mozaïek van kerkplekken, zo benoemen we deze opdracht. Een mozaïek laat één beeld zien dat bestaat uit allerlei kleine verschillende stukjes, verschillend in grootte en verschillend in kleuren, kapot geslagen tegeltjes die samen weer iets nieuws vormen. Iets nieuws dat bestaat uit het bestaande en uit het nieuwe. Daar zijn wanden voor nodig, rechte en wat afgeronde, grote en kleine en daartussen is cement nodig om er geen zootje van te maken.

Als je een kathedraal vol mozaïeken bekijkt, worden er heel wat losse verhalen verteld, en toch heb je als je daarbinnen loopt en rondkijkt het idee dat alles bij elkaar past en hoort. Dat is mijn droom voor de Protestantse Kerk in Nederland: bestaande en nieuwe kerkplekken naast elkaar. In de stad kan het beeld er anders uitzien dan ergens anders, maar samen zijn we kerk, weten we dat we bij elkaar horen en vullen we elkaar ook nog eens aan, leren we van elkaar. Om samen een klein stukje hemel op aarde te vertegenwoordigen, zodat mensen (ook in de generaties na ons) God en het leven van het Koninkrijk op het spoor kunnen komen.

Als je een kathedraal vol mozaïeken bekijkt, worden er heel wat losse verhalen verteld, en toch heb je als je daarbinnen loopt en rondkijkt het idee dat alles bij elkaar past en hoort. Dat is mijn droom voor de Protestantse Kerk.

In gesprek

Tot slot gingen we met elkaar in gesprek naar aanleiding van wat we hadden gehoord. Een greep uit de geluiden die klonken...

- De bestuurlijke organisatie werkt belemmerend het voor voortbestaan van nieuwe kerkplekken. Het denken is gericht op overleven. Men is erg van het behouden van het bestaande.
- *(De Paardenberg, Den Haag)* Het is belangrijk te staan in de gemeenschap die er is, ook als dat geen kerkelijke gemeenschap in de traditionele zin is, die te respecteren. We moeten anders leren kijken, en daar is theologische reflectie voor nodig.
- Je moet het gewoon gaan doen. Ga ook in andere plaatsen kijken. Haal mensen bij elkaar als je iets wilt. Mensen met een droom moeten gewoon gaan beginnen. Als bestaande kerk kun je die adopteren; dat geeft een heel andere dynamiek.
- *(stadsdominee, Amersfoort)* De vraag was hoe we een ander spoor konden vinden. Dan is er iemand nodig die vrijheid van handelen heeft en niet wordt opgeslokt door het reguliere instituut. Het blijkt voor kerkrentmeesters heel lastig om binnen bestaande structuur zoiets voor elkaar te krijgen. Het moet niet van bovenaf komen maar van onderop, dan komt het geld er wel.
- Hoe komt het toch dat het geld steeds weer de doorslaggevende factor is, dat alles steeds weer die institutionele lading heeft? Kan het uitgangspunt niet zijn de vraag: Wat je bezielt?
- We gaan in toenemende mate voorbij aan het potentieel dat er is in de gewone wijken met gewone dominees, die veel kunnen maar van hun kerkenraad niet de ruimte krijgen. Waarom zo'n focus op wat bijzonder is? *(Reactie Vincenza La Porta: Vanuit de Protestantse Kerk is maar een heel klein deel van de ondersteuning voor het nieuwe, de rest is allemaal voor het bestaande. Maar het nieuwe krijgt altijd meer aandacht.)*
- Aan het College van Kerkrentmeesters wordt gevraagd goed op het geld te passen en dat doen ze. Ook dát zou moeten veranderen: dat je geld mag uitgeven om te experimenteren. Het geld is niet ván ons maar vóór ons.

- We moeten de vernieuwing én niet laten kapen door én niet afschuiven op de pioniers, maar het samen doen.
- Doe wat je moet doen vanuit je kerk-zijn. En durf ook te ontsporen.
- Het is belangrijk om niet steeds allerlei wielen uit te vinden. Leg je oor te luisteren bij wat er al is: kloosterorden, andere geloofsgemeenschappen.

We sloten de dag af met een korte viering.

Stilte

Openingsvers

vg. Van God is de aarde

allen de wereld en al haar bewoners.

vg. Zie hoe goed en kostbaar is het

allen als mensen in eendracht samenleven.

vg. Goedheid en trouw ontmoeten elkaar

allen gerechtigheid en vrede gaan hand in hand.

Vg. Als de leerlingen van de Heer zouden zwijgen,

allen zouden de stenen gaan roepen.

vg. Heer, open Gij onze lippen

allen en onze mond zal uw lof verkondigen.

Zingen: Lied 103^e *'Bless the Lord my soul'* (3x)

Psalm 57 *Huib Oosterhuis, 150 psalmen vrij*

Zingen Lied 333 *'Kom, Geest van God'*

Evangelielezing: Lucas 9,1-6

Stilte

Gebed

Zingen Lied 834 *'Vernieuw Gij mij, o eeuwig Licht'*

Zegenbede *(tekst Andries Govaart)*

Dit boekje is een verslag van de voorjaarsconferentie van het **Beraad Grote Steden in de Protestantse Kerk in Nederland** op 8 juni 2018. Het Beraad Grote Steden is een vereniging van kerken in de (middel)grote steden, met hart voor mensen in de stad en een open oor voor wat de stad te zeggen heeft. Het wil een platform zijn waar kerken elkaar ontmoeten, inspiratie opdoen en leren van elders ontwikkelde praktijken en opgedane ervaringen; waar vragen en uitdagingen worden gethematiseerd, die vanuit de stad op de kerken afkomen; waar het gaat om signalering, uitwisseling, analyse en reflectie rondom visie, beleid en organisatie van kerken in de steden.

www.beraadgrotesteden.nl